

Andekusmõistestik teadus- ja üldkeeles ning andekuse diskursuse diakrooniline konstrueerimine meediatekstides

Halliki Põlda
Tallinna Ülikool

Ülevaade. Artiklis käsitletava uurimuse eesmärk on kirjeldada andekuse diskursuse diakroonilist konstrueerimist Eesti trüki-meedias ja näidata, kuidas ajalooline meediadiskursus suhestub paralleelselt teaduses arenevate arusaamadega ande ja andekuse olemusest. Uuringu tulemus selgitab, kuidas ühiskonnas on andekuse teema kaudu ajalooliselt konstrueeritud inimsuhteid ja tähendusi ning kuidas neid kokkuleppeid ajas luuakse ja hoitakse, kasutades teaduslikke põhjendusi. Diakroonilise meediaanalüüsi aluseks on eesti kirjakeele korpuse 1890.–1990. aastate ajakirjandustekstide kriitiline diskursuseanalüüs. Uurimus on laiem, andekuse kontseptsiooni konstrueerimist eri kultuuride meediatekstides käsitleva raamuringu osauurimus ja aitab avada andekust käsitleva mõistestiku ja andekuse diskursuse konstrueerimise ajaloolist tausta.

Võtmesõnad: kriitiline diskursuseanalüüs, andekus, meedia, ideoloogia, eesti keel

1. Sissejuhatus

Andekuse temaatika on tänapäeval muutunud oluliseks nii ühiskondlikust aspektist (Mönks, Pflüger 2005, Sepp 2009) kui ka teadusuuringute objektina (Gagné 2004, Gardner 2006 jpt). Andekus on laialt ka ajakirjanduses kajastatud teema, eriti sageli pälvivad meedias tähelepanu just andekad lapsed (Radford 1998, Meckstroth,

Kearney 2007). Käesoleva uuringu objektiks on andekust käsitlev mõistestik ja seda kajastavad eesti kirjakeele korpuse ajaloolised meediatekstitid¹.

Arvestades meedia tähtsust kindlal ajastul loomulikuks peetava maailmapildi ja sellesse kuuluvate fenomenide mõistmisel (vt Aava 2011: 5), on raamuurimuse üldisemaks eesmärgiks selgitada, mis elavdab ja mis pärsib avalikku meediadiskussiooni andekatest inimestest ja andekuse olemusest ning milliseks kujuneb fenomeni kirjeldav diskursus nii Eesti kui ka võrdlevalt teiste kultuuride meediatekstitides. Eri teadusalad ja tunnetusvaldkonnad kujutavad endast ajastu ja eriala jaoks loomulikustatud põhiarusaamade ja -teadmiste süstemaatilisi kogumeid – ideoloogiaid, mis tingivad ka andekuse valdkonnaga seotud mõistestiku sisu ja terminite defineerimise. Just loomulikustamisprotsessi peetakse ideoloogilisuse keeliliseks väljendajaks, ühiskonna väärtuste ja suhtumiste süsteemi poolt põhjustatuks (Kasik 2008: 15). Uurimuses vaatlengi, kas ja kuidas eri ajastutel teaduskirjanduses loomulikustatud arusaamad peegelduvad Eesti ajaloolistes meediatekstitides.

2. Andekusuuringute ajalooline taust ja uuringud Eestis

Andekusuuringud toetuvad üldjoontes neljale lähenemisele: 1) üldandekuse mudelitel põhinev; 2) andekuse spetsiifilistel mudelitel rajanev; 3) andekust kui süsteemi määratlev ja 4) andekust arengulise protsessina käsitlev (Kaufman, Sternberg 2008: 70–72, vt ka Sepp 2011). Kõiki neid eri suundi iseloomustavad läbi aja teadlaste püüded mõõta inimeste võimeid ja oskusi ning süstematiseerida ja kategoriseerida inimesi nende tulemuste põhjal.

Üldandekusel põhinev lähenemine tähistab eeskätt inimvõimete üldise taseme mõõtmist, saades alguse andekusuuringutele aluse

---

¹ Eesti kirjakeele korpus 1890–1990, vt <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/> (06.03.2014).

pannud Sir Francis Galtoni uuringutest 19. saj teisel poolel ja kulmineerudes 20. saj alguses, kui oma tööd avaldasid Charles Spearman, Alfred Binet ja Théodore Simon (Sepp, *op. cit.*). See oli periood, mil tähtsustati pärilike tegurite mõju inimeste andekusele (Galton 1869: 39–49) ja andekus sisuliselt võrdsustati IQ-ga. Keelendeid *andekus*, *talent* ja *geenius* kasutati toona sünonüümidenä, kuid Viire Sepp (2010: 9) märgib, et *andekuse* ja *talendi* rööpkasutus on hilisemateski lähenemistes levinud praktika. Nii selle uurimuse kui ka laiema raamuuringu käigus on huvitav seega jälgida, milline on sõnakasutus meediatekstides: kas üldkeeke väljendite mõistesisu on teadusterminite omaga kooskõlas või saab nende vahel leida ka mingeid sisulisi erinevusi ja kuivõrd on sõnakasutust meedias mõjutanud teaduslikud põhjendused.

Andekuse spetsiifilised mudelid lähtuvad ennekõike Howard Gardneri (1993) andelaaditeooriast. Eestikeelses kirjanduses multiintelligentsuse (Sepp 2010), mitmese intelligentsuse (Mõttus jt 2011) või mitmikintelligentsuse teooriaks (HKS 2014) nimetatu tõstis esile inimeste potentsiaali või eeldused (ingl *human potential*) (Gardner 1993: 68). Gardneri väitel on igal inimesel unikaalne segu võimetest ja oskustest – intelligentsuse liikidest (*ibid.*: 59–70). Teooria kohaselt jaotuvad need erinevate andelaadide järgi kognitiivsetesse moodulitesse², sõltudes mooduleid ümbritsevast sotsiokultuurilisest kontekstist (Gardner samas, Kaufman, Sternberg 2008: 74).

Gardner ei ole ainus, kes on andeid valdkonnapõhiselt ehk laadide järgi käsitlenud³, kuid just tema teooria on olulisel määral mõjutanud andekuse mõistet hariduse ja ühiskonna paradigmas

---

² Teooriat esitleva raamatu „Frames of Mind“ esimeses väljaandes (1983) nimetab Gardner seitset moodulit, hilisemas väljaandes (1999) on ta lisanud kaheksanda andelaadi ja hiljem (2006) rääkinud üheksast eri andelaadist või intelligentsuse liigist.

³ Kaufman ja Sternberg (2008: 73–75) rõhutavad, et eraldiseisvatena on andeid käsitlenud ka Louis Thurstone, John Carrol, Julian Stanley; samasse

(Sepp 2011: 4). Samas on teooria tekitanud teadlaste hulgas enim vastakaid arvamusi. Gardnerit on kritiseeritud selle pärast, et ta käsitleb inimese erivõimeid intelligentsuse liikidena (Gardner 1993: xxiv); samuti on talle ette heidetud, et teoorial puudub teaduslik alus (Sepp 2010: 20). Gardner ise eitab vajadust intelligentsust liigiti mõõta (Gardner 1993: 65–66) ja see paneb näiteks ka Jüri Allikut ja René Mõttust (2011: 84) tunnustatud teoorias kahtlema: „Gardneri seisukohad on iseäralikud ja see täidab ilmselt meedia sotsiaalset tellimust, mis püüab leida viise inimeste võimete järgi ritta seadmise diskrediteerimiseks.”

Teooria kriitikud väidavad, et see on juhitud poliitilistest mõjutustest ja kannab ülesannet eitada üldintelligentsuse olemasolu (Allik, Mõttus, *op. cit.*). Gardner (1993: xxvi) pareerib rünnakuid, öeldes, et tema teooria ei ole poliitilise võimu instrument. Selline kriitika aga osutab palju avaramale probleemile, millele eelnevalt põgusalt viitasin – igasugune püüd inimesi eelduste, võimete ja oskuste järgi jaotada on kantud kindlast ideoloogilistest uskumustest. Millised andelaadid kajastuvad meediatekstides ja kuivõrd need valitsevatest ideoloogilistest uskumustest on mõjutatud, jääb siiski järgmiste uuringute vastata, sest ajaloolistes meediatekstides Gardneri hilisema aja teoorial mõjujõudu ei olnud ega saanudki olla.

Kolmas käsitlusviis näeb andekust süsteemina, milles sisalduvad erinevad komponendid (Kaufman, Sternberg 2008): keskmisest kõrgemad võimed, loovus ja ülesandele pühendumine (Renzulli 1978); elutarkus, intelligentsus ja loovus (Sternberg 2003, 2005) jm. Käsitleda andekust arengulise protsessina on tänapäeval valdav suund – andekust ei nähta enam mitte kui individuaalseid erinevusi sooritustes, vaid kui keskkonnamõjurite toimel omandatud oskuste tulemust (Gagné 2004). Sellega seoses on teaduskirjanduses

---

loetellu võib lisada ka Rober Sternbergi enese, kes on triarhilise intelligent-
suse teooria rajaja (Sternberg 1985).

muutunud ka terminite *andekus* ja *talent* tähendus. Kui varem kasutati neid teisenditena (vt Sepp 2010: 9), siis ühe tuntuima tänapäevase andekusmudeli – François Gagné (2004: 120–124) andekuse ja talendi diferentseeritud mudeli – kohaselt on andekus sünnipäraste eelduste kogum, mis arengu- ja õpiprotsessis kujuneb talendiks. Nii selgub terminite erinevus teaduskeeles, kuid kas ja kuidas see peegeldub meedias, on uurimuse üks huvipakkuvatest aspektidest.

Eesti Vabariigi algusaegadel tegeleti aktiivselt intelligentsuse ning andekuse uurimisega (vt Unt 2005: 12). Ainus tollaegne pedagoogika doktoritöögi on pühendatud just sellele – Juhan Tork kaitses 1939. aastal väitekirja, kus analüüsis lastega tehtud intelligentsustestide tulemusi, kirjeldades ühtlasi ka mitmete intelligentsuse ja andekusega seotud terminite sisu (Tork 1940). Lisaks tegelesid andekusuuringutega Konstantin Ramul, Meinhard Meius, Hugo Reimann jt (Allik, Must 2011: 244–347). Taasiseseisvunud Eestis on andekust uurinud Inge Unt (2005), Helle Pulmann (2005), Viire Sepp (2010) jt.

Minu eesmärgiks ei ole hinnata, kas mõni eelkirjeldatud andekuse määratlemise meetod on teisest etem, küll aga keskendun ühiskonnas nähtumuse kaudu konstrueeritud tähendustele. Allpool vaatan, milline on domineeriv arusaam andekuse olemusest ning kuidas on ajas konstrueeritud andekusteooriatega haakuvad diskursused – ande-, talendi-, intelligentsuse- ja geeniusediskursused.

3. Uurimisprobleem, materjal ja meetod

Uurimisprobleem on, millisena on andekuse diskursust konstrueeritud Eesti ajaloolistes meediatekstides ja kuidas konstrueeritu suhestub teadustekstides esitatud arusaamadega. Uuringu käigus leitakse vastused küsimustele:

- 1) Millal tulid andekusega seotud mõisted Eesti meediateksti-des kasutusele ja kuidas eri ajastutel teaduses arenenud aru-saamad andekuse olemusest neis tekstides peegelduvad?
- 2) Kuidas on andekuse teema kaudu ühiskonnas ajalooliselt konstrueeritud inimsuhteid ja tähendusi?

Küsimustele vastamiseks vaatan kõigepealt, milline on andekust käsitlev sõnavara teadus- ja teatmekirjanduses ning kirjeldan mõistevälja ajaloolist muutust. Selleks analüüsisin andekust käsitlevat mõistestikku psühholoogiatermineid hõlmavas teadusteoses „Intelligentsuse psühholoogia“ (Mõttus jt 2011) ning kitsamalt vaid andekustermineid kajastavas „Andekusest ja andekatest lastest“ (Sepp 2010). Mõlemad refereerivad nii ajaloolisi andekuskäsitlusi kui tänapäevaseid teooriaid. Lisaks jälgin mõistestiku kujunemist nii Juhan Torgi (1940) doktoritöö kui ka teiste allikate (HKS 2014, Saareste 1997, Wiedemann 1973, ÕS 2013 jt) põhjal.

Selleks, et kirjeldada andekuse meediadiskursust ja tuua välja ühiskondlikud suhted ning konstrueeritud tähendused, otsisin 1890.–1900. aastate ajakirjandustekste sisaldavast eesti kirjakeele korpusest teadustekstides andekuse fenomeniga enim seotud diskursusi kajastavaid tekste. Otsingusõnadena olid kasutusel järjendid *ande, anne, geenius, geniaal, intelligent, talen*⁴. Viidatud korpuses puuduvad 1920ndate meediatekstitid ja nii oli allikate leidmisel abiks ka eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafia veebiportaal⁵. Otsingusõnade abil leidsin 146 andekust käsitlevat meediateksti.

Uurimismeetodina kasutasin kriitilist diskursuseanalüüsi, lähtudes selle suuna ühe kesksema teoreetiku Norman Fairclough (2001) mudelist. Selle sotsiaalseid teooriaid ja keeleanalüüsi ühen-

---

⁴ Sõna *anne* oli vaatluse all vaid andekuse kontekstis ja jäi kõrvale tähenduses *annetus* või *väljaanne*.

⁵ Eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafia andmebaas, vt <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/index2.php> (06.03.2014).

dava meetodi abil on võimalik selgitada, milliseid tähendusi keele abil konstrueeritakse ja kinnistatakse ning kuidas see mõjutab ühiskonda (Kasik 2008: 10). Nii on võimalik selgitada, kuidas andekust käsitlevate tekstide kaudu konstrueeritakse sotsiaalseid suhteid ja tähendusi.

4. Andekuse mõistestik teadus- ja teatmekirjanduses

Sõnatüved *and*, *ande*, *anne* on uuritavas tähendusväljas väga vanad ja ajalooliselt seotud piibli tekstidega (ingl *giftedness* – God's gift). Vana kirjekeele korpusest⁶ leiame viite „Paulus tunnistas kahs / eth Oppijat üx Jummalä Ande ommat”⁷. Ka Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (1973) viidatakse märksõna *anne* juures Jumala andele ('jumala ande saanud' *Betrunken*), aga räägitakse ka vaimuandest ('vaimu-anded' *Geistesprodukte, Eingebungen des Geistes*).

Mõisteline sõnaraamat (Saareste 1997) seob *andekuse* kahe mõisterühmaga: mõisterühmaga OSKAMA 2:1312 ('and' <-i> 'talent': tal ei ole ühekski tööks andi; 'anne' <g. ande> 'and, talent': sel mehel on palju andeid / anderikas inimene; 'andekas' andekas õpilane) ja mõisterühmaga VAIMUELU 4:332 ('and' anne (anded) ehk and (annid): tal on annet keelte õppimiseks; 'anne' vaimuanne: sel lapsel on head vaimuanded; 'andekus' selle õpilase andekus on silmapaistev). Nähtub, et mõlemas mõisterühmas käsitletakse *andekust* ja *talenti* sünonüümidena.

Peaaegu pool sajandit hiljem seostab hariduse ja kasvatuses sõnaraamat (HKS 2014) andekust samuti talendiga ('andekus' talent, võime(te) kõrge tase). Ka andekuseuurijad ise on märkinud, et

⁶ Vana kirjakeele korpus, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm> (24.05.2014).

⁷ Vana kirjakeele korpus, vt 10:<<1641-Stahl_LLI_s_519.142>>

ajaloolistes teadustekstides on terminid kasutusel rööpselt (Gagné 2004, Sepp 2010: 9 jpt). Nüüdisaegses andekäsitluses on neid siiski eristama hakatud, millele viitab ka sõnakasutus mõlemas analüüsitud teadusteoses (vt Sepp 2010, Mõttus jt 2011).

Andekuse mõistega seotud *intelligentsus* tuleneb ladinakeelsest sõnast *intellectus* (arusaamine, mõistmine). Lähedane mõiste – *intelligents* – lähtub ladinakeelsest sõnast *intelligentia* (tähendab otseses mõttes millestki arusaamist, ülekantud mõttes aga võimet midagi mõista). (Tork 1940: 22) Tüve praeguse kasutuse toob muuhulgas välja ÕS (2013), kus *intelligentsus* tähistab arukust, *intelligents* aga nii intelligentsust kui ka haritlaskonda. Mõlemad variandid on ajalooliselt Eesti teaduskirjanduses olnud kasutusel arukuse sünonüümidenä, samas tähenduses on kasutatud ka *intellektuaalsust*⁸. Kari Uusikylä (2005: 36) märgib, et 20. sajandi esimesel poolel olid ka andekus ja intelligentsus sünonüümid. Hiljem on neid eristatud, rääkides andekuse juures võimest saavutada silmapaistvaid tulemusi ja edu ning määratledes intelligentsust inimese võime kaudu mõista ümbruses toimuvat ja sellest õppida.

Genius (lad *genius* – vaim) on ajalooliselt tähistanud kaitsvat vaimu ja kedagi, kellel on üleloomulikud võimed⁹. Eri ajastute teooriad räägivad geniusest kui maailma muutvast erandlikust isikust, kes Arthur Schopenhaueri ja Friedrich Wilhelm Nietzsche käsitluses tõuseb oma vaimujõuga kõrgemale n-ö massiinimestest. Immanuel Kanti järgi on genius looja, kes suudab ise luua endale reegleid,

---

⁸ Markus Univer kasutab 1921. aastal ilmunud teoses „Kasvatusteadus“ terminit *intellektuaalsus* (Torgi (1940: 23) sõnul on siin tegemist vene mõjuga), Aleksander Elango 1934. aastal ilmunud samanimelises teoses *intelligentsust* ja Konstantin Ramul, sarnaselt Juhan Torgi enesega, 1932. aastal ilmunud raamatus „Psühholoogia“ I-II terminit *intelligents* (Tork *op. cit.*, Mõttus jt 2011: 344–349).

⁹ Dictionary.com > Lexical Investigations: Genius, vt <http://blog.dictionary.com/genius/> (24.05.2014).

normeerida oma loomeprotsessi ning kellele seepärast pole vaja mingisugust välist normatiivset süsteemi. (Donskis 2010: 283–285) Andekuseuuringute pioneeriks peetav Galton (1869: 12–14) kasutas geeniuust tähistamiseks silmapaistvate võimetega inimest.

5. Andekusega seotud diskursused meediatekstides – uurimistulemused ja diskussioon

Andekusteooriates läbi aja esilekerkinud peamõisted – *anne*, *talent*, *intelligentsus* ja *genius* – moodustavad meediatekstides andekusega seotud diskursusi. Kirjeldan neid korpuses sisalduvates meediatekstides esinemise ajalises järjekorras, et paremini joonistuks välja kogu andekusediskursuse dünaamika ning kohe oleks võimalik meediadiskursusi suhestada ka ajastuomaste teaduslike seisukohadega andekuse olemusest.

5.1. Talendidiskursus

Esimene andekusega seotud mõiste, mis meediatekstides kasutust leiab, on *talent*. Sõna esineb 1892. aasta nädalalehes Wirmaline ilmunud kontserdiarvustuses (näide 1).

- (1) Imeilusal ja kaunil wõimsal helil tõi kunstnik kuus kunstlaulu kuuldawale, milles igasühes nii Loojalt kingitud **talent** kui hoolega haritud osawus selgesti nähtavale ilmus. (AJA1890\vir0105)

Ehkki Piiblis tähistab talent rahaühikut, on tähendamissõnas¹⁰ peamine see, kuidas keegi talente hoiab ja nendega ümber käib. Nii on hakatud talendist rääkima kui Jumalalt saadud kingitusest¹¹ ja sellist diskursuse korda toetab ka esimene tekstinäide, kus *talent*

---

¹⁰ Mt 25, 14–30.

¹¹ Samas tähenduses on ka ingliskeelne *giftedness*, vt arutelu eelmises peatükis.

väljendub tegevuses (*laul*), olles seotud nii arendatud oskusega (*hoollega haritud*) kui ka *oskama*-mõisterühmaga (*osavus*). Ka 1910ndate trükimeedia kirjeldab diskursust sarnaselt: „Tema wiimase peensuseni läbimõeldud etteaste annab heast talendist ja hoolsast enese kallal töötamisest tunnistust“ (AJA1910\wi0301). Nii kerkib jumaladiskursusega seotult esile kaks aladiskursust – arengu- ja töödiskursus. Siinkohal võib paralleeli luua andekuse arengulise käsitlusega, kuid on tähelepanuväärne, et teooriatesse ilmuvad oskused ja võimed kui talendi tunnused alles sajad hiljem (vt Gagné 2004).

1930ndate meedias tähistab *talent* omaduse kõrval ka selle kandjat (näide 2, vt ka AJA 1930\esma278).

- (2) Metro-Goldwyn-Mayeri reshissöör Harry Raps oli saabunud New-Yorki otsima uusi **talente** ja awastas Billie. (...) Studiotele ei meeldinud Billie Cassini nimi. Billie muudeti Joan Crawfordiks. (AJA1930\paewa11)

Diskursus joonistub välja toona valitsenud liberalistlikule ideoloogiale vastavalt instrumentaalse lähenemise kaudu – talent on keegi, kes eraomanduses filmistuudiale kuulsust ja rikkust peaks tooma. Valitsevat ideoloogiat toetab tekstis esitatud – parimate müüginumbrite nimel ollakse valmis isegi inimese nime muutma.

1950. aastatest on tekstid kantud nõukogude ideoloogia põhimõtetest, sisaldades rohkelt sotsialistliku retoorika elemente (*välismaised imperialismihaid, üles kasvatatud partei poolt jt*, vt näited 3, 4).

- (3) Tarvitseb vaid peatuda olukorral, mis meil valitses ligi 10 aastat tagasi. Kui palju loovaid talente kängus, sest ei usutud nende loomisvõimesse. Ja kuigi mõni andekam, kuid ühtlasi ka jonnakam, suutis end vaatamata igasugustele takistustele üles töötada, siis läks seegi talent meile kaduma. Tema teadmiste kasutajaks olid alati välismaised imperialismihaid. (AJA1950\ed0022)

- (4) Esmakordselt avanes vaba tee rahva talentide õitsenguks. Uus ukraina nõukogude intelligents, kes on veresidemetega seotud rahvaga, armastusega üles kasvatatud partei poolt, andis sotsialistliku kultuuri, teaduse ja kunsti üldisesse varaaita oma väärilise panuse. (AJA1950\rh0268)

Tekstides peegeldub anne kui instrument kasutaja käes, mille kandjaks on haritlaskond. Anne ise on seotud teaduse, kultuuri ja kunsti valdkonnaga ning teooriatega (nt Renzulli 1978, Gagné 2004) sarnaselt eeldustega (*andekam*), loovusega (*loovaid talente*) ja töö ning pühendumisega (*üles töötada*). Vaikimisi eeldatakse, et andekuse juures on oluline keskkonna tugi (*ei usutud nende loomisvõimesse*). Negatiivse tundetooniga näide 3 illustreerib tunast halvustavat hoiakut, et esimeses Eesti Vabariigis ei olnud ande arenguks piisavaid võimalusi. Näide 4, kus tuuakse just nõukogude korra eelisenä välja võimalused talentide vabaks arenguks, omandab aastal 2014 toimuvate Ukraina sündmuste valguses iroonilise varjundi. Sellele sekundeerib artikkel sama aasta 30. oktoobri ajalehes Sirp ja Vasar (AJA1950\sv0008), mille lause „Nõukogudemaa on rikas noortest talentidest” on ajastu meediatekstide talendidiskursusele iseloomulikum ja mitmes variatsioonis laialt kasutatud.

Nii 1950. kui 60. aastate korpuses nimetatakse talentidena NSVL ja Vene NFSV rahvakunstnikke – kultuuri- ja sporditegelasi. Eesti sarnaseid aunimetusi kandvaid inimesi (ENSV rahvakunstnik ja ENSV teeneline kunstitegelane) toonased tekstid talentidena ei kajasta. 1970ndate korpuses on talendid aga juba noored eestlased: kunstnikud Harri ja Eerik Haamer, Ilmar Torn jt (AJA1970\km0010); kirjanik Aadu Hint ja ajakirjanik Juhan Peegel (AJA1970\km0010), luuletaja Mart Raud (AJA1970\ol0013) jpt. Tekstide tundetoon on positiivsem kui kümnend tagasi, otseselt halvustavat sõnavalikut ei kasutata. 1970ndate talendidiskursust iseloomustab ideoloogiliste väärtuste pealesurumise kõrval ka sisuline arutelu talendi

olemuse üle (näide 5) ja väärtuste üle, mida talendi looming kannab (näide 6).

- (5) Huvitav on seegi, et mitmed õpilased, kes poistena-tüd[r]ukutena kuidagi varju jäid, hiljem puhkesid võimsate talentidena. (AJA1970\km0010)
- (6) Mart Raua talent sulatas üheks tervikuks konkreetse ajajärgu kangelaslikkuse ja need inimlikud püsiväärtused, mis on kestvamad kui üksikud kangelasteod. (AJA1970\ol0013)

Omapärane on näite 5 sõnakasutus *puhkema*, mis seostub iseenesliku, mitte teooriates viidatud suunatud tegevusega. Esitatud tõdemus, et lapsena varju jäänutel on siiski eeldus hiljem talentideks saada, haakub tänapäevaste andekusuuringute keskse küsimusega – mil määral ja kui palju mängib talendi arengus rolli keskkond.

5.2. Andediskursus

Talendidiskursus on vanim korpustes esinenud andekust käsitlev diskursus, kuid sama perioodi, ehk 1890ndate meediatekstides, kajastub sõna *anderikkus* kaudu ka andekusele otseselt viitav andediskursus. Sõna on diskursuses kasutusel positiivses kontekstis ja seotud kunsti valdkonnaga, ande olulisust rõhutab näites 7 täiend *iseäranis*.

- (7) Siin kohal olgu soov avaldatud, et tulevikus see terve ooper kuuldawale toodaks, mis wististe mitte raske ei saa olema, sest et teatrel tänawu iseäranis tublid ja anderikkad kunstnikud käepärast seisawad (...) (Walgus nr 44, 1895, AJA1890\val0602)

Sõna *anne* on esmakordselt 1900ndate korpuses, märkides kahel korral üldandekust teadus- ja teatmekirjandusest tuttavat terminiga *vaimuanne*, rõhutatuna täienditega *hea* ja *suur* (näited 8, 9).

- (8) On rahwas kindla, түseda loomuga, hääde waimuannetega, tööarmastaja jne, siis tähendab see majanduse edendamiseks teist, kui see, kui rahwas lõtw, hooletu ja korratu on. (AJA1900\aja0086)
- (9) Uuest suurwesirist kõneldakse wäga kiitwalt: ta on töökas ja suurte waimuannetega tegelane. (AJA1900\aja0287)

Talendidiskursusega sarnaselt seotakse ka siin waimuanded tööku-sega, mis ei ole teadustekstides siiski väga lewinud praktika¹². Mõis-tele *waimuanne* viidatakse toonases ühiskonnas loomulikustunud kontekstis – kui majanduse edendamiseks vajalikule olulisele oma-dusele. Ande kandjaks on näites 8 esmakordselt kogu rahwas, näide 9 viitab referendi definiitsusele (*suurvesiir*).

1910ndate korpuses kerkib andediskursusega seotult esile ka rahadiskursus (näide 10), mis kasutab liberaalse ideoloogia retoori-ka (*kõrgem palk, ära elama*), ja konkurentsiskursus (näide 11).

- (10)(...) kõige selle tõttu nõuab ta muidugi ka kõrgemat palka, kui millega vähemate annetega inimene lepip ja ära elab. (AJA1910\pm0310)
- (11) Ei wõi ütelda, et „Wanemuise“ näitlejate seas anderikkaid rohkem oleks kui „Estonia“ näitlejate seas. (AJA1910\wi0301)

Keelend *andekus* esineb esimest korda 1930ndate korpuses, kui Postimees kirjeldab andekust erilisuse ja erinevuse diskursuse kaudu. Artikkel „Andekuse kurioosumeid. Silmadefektiividega isi-kud on maalijad ja kurdid muusikuteks“ kätkeb endas sisulist aru-telu ande ja andekuse olemuse üle ja refereerib otseselt toonaseid teaduslikke arusaamu. Teksti kõneisik taunib andekuse pärimise

---

¹² Renzulli (1978) „Kolme ringi mudel“ sisaldab ühe komponendina *pühen-dumist*, Gagné (2004) mudelis sisaldub *õppimine ja harjutamine*, kuid sõna-valikut *töökus* peatükis 2 refereeritud andekusteoriad ei kasuta. Siiski on hulgaliselt teadusuuringuid (vt Ericsson jt 1993), mis kinnitavad töökuse ja andekuse seost.

teooriat (Galton 1869) ja peab huvitavaks ning refereerib Alfred Adleri andekusuuringuid (näide 12). Esmakordselt kerkivad andega seoses esile meelegaorganid, tekstides ei räägita Jumalalt saadud, vaid inimese füüsilistest eeldustest.

(12) Nimelt selgus, et 70 protsendil maalijatest olid silmadefektid, samuti esines muusikategelaste juures kõrvadefekte ja skulptoritest oli rohkesti vasakukäelisi. Nende uurimuste põhjal Adler tuli otsusele, et andekus põhineb kõige nõrgemal kohal organismis. (PM, 14.12.1933)

Artiklis rõhutatakse ühiskonna olulisust (*Selliseid inimesi vajab ka ühiskond*) ja nähakse andekatena neid, kes „ei taha mitte teistelt saada, vaid teistele anda“. Seega seob tekst andediskursuse otseselt nii teadus- kui ka ühiskonnadiskursusega.

Aasta hiljem seotakse Postimehes andediskursus samuti teadusuuringutega, väljaanne lahkab andekusteooriates esinevaid arusaamu artiklis „Kes sünnitavad andekaid lapsi“: „Andekate vanemate lapsed on tihti keskpärased ja alla keskpärast. Andekate probleem eestlaste juures“ (PM, 20.05.1934). Indiviidi kui ande kandja kõrval räägitakse tekstis kogu rahva andekusest (vrd 1900ndate korpustekst, näide 8). Teksti autor analüüsib andekuse pärilikkuse teemat, viidates ühelt poolt uuringutele, mis tõestavad andekate inimeste järeltulijate andekust; teisalt jõudes järeldusele, et sageli on just vastupidi – andekate lapsed ei pruugi olla vanemate sarnased. Tekstis kasutatakse halvustavat sõnavalikut (*alaväärtuslik*), negatiivsust rõhutab kogu kontekst (näide 13).

(13) Goethe lapsed olid aga alaväärtuslikud. (...) Goethe naine Christine oli vaimliselt andeta isik ja ta pärines ka samalaadilistest vanematest. (PM, 20.05.1934)

Autor selgitab, et „kui mõlematel vanematel on võrdselt head vaim-
lised omadused või on neil üksteist täiendavad head vaimlised
omadused, siis need moodustavad rohkearvulise heade vaimuan-
nete koondise, mis teevad inimesest talendi või geeniuse”. Seega on
talendi või geeniuse sünniks vaja toonase teksti järgi mõlemalt vane-
malt päritud häid geene (vrd Galton 1869¹³). Huvitav on sõnavalik
ka järgmises lauses: „Kui heade vaimuannetega inimene abiellub
andeta inimesega, siis saame uuesti keskpärased inimesed.” Nii kuju-
neb andediskursuse osana tõudiskursus, milles taunitakse keskpära-
sust (*alavoõrtuslikud*) ja ülimalt tõstetakse talendiks või geeniuseks
nimetatuid. Kui vaadata neid kaht teksti ühiskonnas esiletõusnud
ideoloogiate valguses, siis nende ilmumisaeg langes aastatesse, kus
maailmas käis tõsiteaduslik arutelu nn tõuaretuse ümber. Ka tekstis
viidatakse sellelaadsetele uuringutele eri maades ja tuuakse välja, et
„inglise rahvas on kõige paremate vaimliste omadustega”.

(14) Inglisele järgnevad sakslased, prantslased, eestlased, soomlased
j.t., kuna vene rahvas ja teised idamaa rahvad oma vaimliste oma-
dustega eelnimetatud kaugele maha jäävad. (*ibid.*)

Näide 14 ilmestab veenvalt, et andekus oli tõepoolest võimas ideo-
loogiline instrument, mille alusel mitte ainult üksikuid inimesi, vaid
terveid rahvusi ja rahvaid selekteeriti. Galtoni idee järgi algatatud
eugeenika, mille abil 1930ndate lõpul ja 1940ndate algul Saksamaa
rahvussotsialistid püüdsid parandada rassi, kandus ka Eesti ühis-
konda ja meediatekstidesse¹⁴.

Omadussõna *andekas* esineb meediatekstis alles 1948. aastal, seon-
dudes toonase nõukoguliku positiivse töödiskursusega (näide 15).

---

¹³ Galtoni uurimustele viitab ka refereeritud meediatekst, nimetades teda
kuulsaks inglise tõu-uurijaks.

¹⁴ Ka Eesti ühiskonnas sai eugeenika üheks valitsevaks teadussuunaks (vt
Madisson 1935).

- (15) Rõõmus tööhoog on alatiseks nähteks ruumis, kus masinate mürina saatel töötab andekas keraamikameister Ariadne Sirotkina. (AJA1950\rh0321)

Seega iseloomustas *andekas* toonasel diskursuses nõukogude tööinimest, märkides tema tublidust ja töösaavutusi. Alates 1960ndatest esineb sõna meediatekstides järjest rohkem: kirjutatakse andekast skulptorist Georgi Markelovist (AJA1950\rh0465), andekast koolinoorest Urmas Otist (AJA1970\sv0004) jne. Nii seotakse anne teatavate ametieeldustega (*meister, skulptor*), aga ka üldandekusega (*koolinoor*). Tekstidest järeldub, et andekuse kaudu konstrueeritakse ühiskondlikke positsioone. Teatud erialad muutuvad prestiižsemaks tänu sellele, et seal töötavaid inimesi näidatakse andekatena. Liberalismi tingimustes tõuseb andekaid kajastava valdkonnana esile kultuur, kuid nõukogude ideoloogia tingimustes väärtused teisenevad. Ametid, mida kultuuritegelaste kõrval esile tõstetakse, on seotud ka tootvate aladega – nii ei ole andekus enam pelgalt haritlaskonna omadus. Ande kandjateks saavad indiviidi või rahvuse kõrval kollektiiv (*andekate loomingukollektiivide kujunemine*, AJA1970\sv0005) ja noorsugu (*Tallinna Riiklikus Konservatooriumis õpib anderikas eesti noorsugu, kes valmistub ette nõukogude muusiku väärrikaks elukutseks*, AJA1950\sv0008); tekstides sisaldub ajastuomane nõukogulik retoorika. Kunstniku- või meistridiskursuse kõrval (*vene meistrite suur loominguline jõud ja anne*, AJA1960\rh0011) kerkitab võimsalt esile ka isetegevuslase diskursus (*andekate isetegevuslaste teostega näitus*, AJA1950\rh0278 jpt).

5.3. Intelligentsuse diskursus

Tüvi *intelligent* esineb esimest korda 1930ndate korpuses. 1933. aasta ajalehes Tapa Post (näide 16) on omadussõnalise täiendina kasutatud *intelligentne* seotud nii välimus- (*meeldiva välimusega*) kui ka rahadiskursusega (*jõukama daamiga, toetaks rahaliselt*).

- (16) Meeldiva välimusega, intelligentne noormees soovib tutvuda jõukama daamiga, kes toetaks rahaliselt ülikoolis õppimisel. (AJA1930\tapo001d)

Intelligentsuse tähenduses *intelligents* esineb esmakordselt sama kümnendi meediatekstides.

- (17) Teatawasti toimub praegu suurema uurimuse – algkoolilõpetaja teadmiste ja oskuste ning intelligentsi kindlaksmääramise kokkuvõtete tegemine (...) (AJA1930\post024)

Lisaks esitatud näitele 17 kirjutab trükimeedia laste intelligentsi mõõtmisest: „... korraldatakse Tartu ülikooli õppejõudude juhtimisel eesti laste intelligentsi uurimine suuremas ulatuses. Uurimuse ülesandeks on võrrelda ameerika laste intelligentsi eesti laste omaga, standardiseerida intelligenttestid eesti laste jaoks, selgitada missuguses ulatuses andekad õpilased siirduvad keskkooli jne“ (PM, 14.10.1933). Siit nähtub otsene seos tunaste teadusuuringutega – intelligentsus ja andekus võrdsustatakse ning neid kirjeldatakse edasiõppimise (*keskkool*) eeldusena. Taas paistab aga tekstinäidete taustal, kuidas intelligents ja andekus osutuvad vahenditeks, mille alusel inimesi eristada.

Sõna *intelligentsus* leiab kasutamist alles 1985. aasta Edasis, kirjeldamaks Juhan Torgi doktoritööd. On tähelepanuväärne, et väitekirja originaalpealkirja termin *intelligents*, mille kasutamist Tork (1940: 23) ise on põhjendanud, on Edasis ajastukriitiliselt

teisenenud: „Säilinud on doktoritöö „Eesti laste intelligentsus“ käsikiri” (AJAE1980\tat0522). Torgi kasutatud *intelligentsikvotsient* on samas tekstis saanud kuju *intelligentsuskvoot* ja *intelligentsitesti* asemel kirjutatakse *intelligentsustestist*. 20. saj algul ja keskel laiemat tähendust kandvale *intelligentsi*-terminile on 1980. aastateks omistatud kitsam sisu.

1930ndatel vaid mainimisi nimetatud intelligentsuse mõõtmisest hakatakse rohkem kõnelema alles 1990. aastatel. Diskursust iseloomustab tekstinäide 18.

- (18) Peodesy-süsteem võimaldab läbi viia erinevaid arvuti poolt juhitud teste kandidaadi võimete, oskuste, intelligentsuse ning isikuomaduste mõõtmiseks. (AJAE1990\stak0346).

Näide ilmestab 90ndate levinud praktikat hakata töökohtades analüüsima ja hindama personali vaimseid võimeid ja oskusi ning vastavalt testide tulemustele pakkuma töötajatele erinevaid koolitusi. Samuti hakati selliseid teste kasutama uue personali värbamisel. Lisaks väärrib tähelepanu näites toodud loetelu, mille kohaselt eristatakse võimeid ja intelligentsust. See eristab meediadiskursust teaduslikest seisukohtadest, mille järgi defineeritakse intelligentsust just inimese võimete kaudu (vt arutelu ptk 4).

5.4. Geeniusediskursus

Teadustekstides juba 19. saj kasutatud *geenius* ja *geniaalsus* tulevad eesti meediasse 1930ndatel. Andediskursuse juures kirjeldatud tekstis (PM, 20.05.1934) oli geenius ülimalt vaimse andekuse väljendaja. „Temal on omane mingi mõõdu geniaalsus,“ iseloomustatakse meedias helilooja Camille Saint-Saënsi (UUSE\uuse050); geenius-tekst kutsutakse nii Vene kirjanikku Fjodor Dostojevskit (KUNST\kunst007) kui meie enda Oskar Lutsu (UUS\uus012). Isiku kõrval

on 30ndate korpuses geniaalsus seotud nii institutsiooni (*Munga intuitsioon on geniaalne*, ESMA\esma269) kui ka teoga (*Ülal jutustasime warguse lugudest, mida on sooritanud roimarite geniaalsed trikid*, ESMA\esma265).

1950ndatel ilmub hulgaliselt tekste Vladimir Leninist ja Jossif Stalinist kui geeniustest (näide 19, vt ka AJA1950\rh0268; AJA1950\rh0269 jpt).

(19) Ja mingisugused jõud, mingisugused takistused ei suuda peatada meie võidukat edasiliikumist teel, mille meile näitasid kätte inimsoo geeniused Lenin ja Stalin. (AJA1950\rh0269)

Nii suhestub ka nõukogulik ideoloogia geeniusekäsitlusega. Meediatekstitid, jättes kõrvale Nietzsche viidatud vaimujõu, rõhutavad nõukogude geeniuste juures kantilikku normidest ja reeglitest üleolekut.

6. Kokkuvõtte ja järeldused

Kokkuvõttena võib tõdeda, et andekuse ajaloolist meediadiskursust konstrueeritakse paralleelselt andekusuuringutes kajastatud arusaamade toel – meedia- ja teadusdiskursuse vahel võis uuringu käigus leida sarnaseid jooni, kuid selgelt tulid välja ka erinevused. Teaduskirjanduses ajastuomase maailmavaate mõjul esmalt geeniuse mõiste kaudu esitatud seisukohad, mille järgi on andekus pärilik, peegeldusid ka ajaloolises meediadiskursuses – andekuses nähti küll enamasti jumalikkude alget, kuid 30ndate tekstides arutleti ka pärilikkuse teema üle. Toonasele teadusdiskursusele ebatüüpiliselt kõneldi andekusega seoses meedias ka inimese füüsilistest eeldustest, mis viitab tänastele andekuskäsitlustele.

Korpusuuringus ilmnes, et esimene andekust tähistav keelend meedias ei olnud teadustekstides kasutatud *genius* (Galton 1869),

vaid *talent* (Wirmaline, 1892), mis teaduskeelde jõudis alles sajand hiljem. Diskursuseanalüüsil selgus, et toonane talendidiskursus oli sarnane tänapäevase teaduskäsitlusega, seostudes juba sajand tagasi oskuste ja võimetega (vrd Gagné 2004). Samas oli *talent* meediatekstides seotud ka mõiste algse päritolu – piibelliku kontekstiga. 1930. aastatest tulid diskursuses enim esile valitsevad ideoloogilised uskumused: tekstides esitatud instrumentaalse lähenemise põhjal võib järeldada, et liberalistliku ideoloogia kohaselt oli talent keegi, kelle arvelt, valimata vahendeid, omanikele kasumit teenida. Nõukogulik ideoloogia halvustas sellist lähenemist, rakendades mõiste terve nõukogude ühiskonna n-ö reklaami teenistusse. Tekstides rõhutati talendi vaba arengu võimalusi – tänaste teadmiste kontekstis nõukogulikust maailmakäsitlusest mõjuvad sellised keelelised valikud mõistagi iroonilistena. Negatiivse tundetooniga olid just nõukogude aja esimeste kümnendite tekstid. Alates 1970ndatest hakati meediatekstides arutlema talendi olemuse üle ning diskursus muutus üksnes valitsevaid ideoloogilisi uskumusi pealesuruvast jõust taas rohkem teadusega suhestuvaks.

Vaid kolm aastat keelendist *talent* hiljem meediasse jõudnud *anderikkus* (Walgus, 1895) lõi andediskursuse, mille dünaamika oli sarnane eelkirjeldatud talendidiskursusega. Mõistele *vaimuanne* viidati kui olulisele isikuomadusele, mis seostub riigi majanduse ja kultuuri kestma jäämisega, paralleeli teadusliku paradigmasse lõi vaimuannete seostamine töökusega. Diskursuses sisaldus tekste, mis otseselt refereerivad tunase teaduse seisukohti – nii pärilikkuse rolli andekuse juures kui eugeenikat, luues selgeid seoseid ajastul valitsenud ideoloogiliste uskumustega. Teadusdiskursusega sarnaselt tõusis tekstides esile keskkonnadiskursus, erinev oli aga andekuse konstrueerimine raha- ja konkurentsiskursuste kaudu. Tekstide tundetooni määramisel selgus, et võrreldes talendidiskursusega oli andediskursuses sisalduvate tekstide tundetoon positiivsem, seda

ka nõukogude ideoloogia tingimustes. Küll aga peegeldus erilisuse ja erinevuse diskursuste kaudu juba 20. saj alguse meediatekstides tänapäevane sensatsioonilisus, millele oma uuringutes on viidanud mitmed uurijad (Radford 1998, Meckstroth, Kearney 2007).

1930ndatel teadustekstides levinud *intelligents* oli samaaegselt kasutusel ka meediatekstides, mis viitab toonaste teadusuuringute olulisusele. Uuringus selgus, et sõna ei kasutatud peale 30ndaid meediatekstides ligi 50 aastat ja uuesti hakati intelligentsusega seotud uuringutest kirjutama 80ndate teisel poolel. See toetab ka Alliku ja Musta (2011: 347, 353) väiteid, et nõukogude ajal olid intelligent-susuuringud tabuteemaks. Diskursust võib lugeda loomulikustunuks alles 1990ndatel, kui hoogustus vaimse võimekuste testide kasutamine ettevõtetes nii töötajate hindamisel kui uue personali töölevõtmisel ja meedias ilmus rohkesti selleteemalisi kajastusi.

Diskursuseanalüüsi põhjal võib järeldada, et geeniusediskursus oli aladiskursustest kõige politiseeritum ja eristus selgelt kunagisest Galtoni (1869) kirjeldatust. 1930ndatel esinenud keelend oli toona küll kasutuses mõiste päritoluga seotud kontekstis (vrd lad *genius* – vaim ja *head vaimuanded* (nt PM, 1934)), kuid muutus nõukogude ajal ideoloogia tööriistaks, millega tähtsustati riigijuhtide poliitilisi otsuseid.

Andekuse diskursuse dünaamika näitab, et diskursus on inimsuhetes olulist rolli mänginud läbi ajaloo. Ühiskonnas olulist positsiooni omanutena nimetati eelkõige muusikuid ja kunstnikke, hiljem ka poliitikuid ja tööinimesi. See näitab, et teatud eluvaldkonnad on erinevatel ajaloo etappidel olnud selgelt prestiižsemad kui teised. Samuti mõjutab andekuse käsitlus olulisel määral inimsuhteid ja laiemalt inimese rolli ühiskonnas hetkest, mil tööandjad hakkasid erinevaid vaimse võimekuse teste, mis interpreteerimiseks nõuavad siiski teaduslikku tausta, oma huvides ära kasutama. Test muutus võimsaks vahendiks, mille alusel otsustati kellegi tööle võtmine või

jätmine. Oluline on ka eritelul ilmnenu andekuse teadus- ja meediadiskursuste erinevus vanuselises kontekstis. Kui teadustekstid kõnelevad pea alati andekatest lastest ja ka teatmekirjandus kasutab mõistesuletuste juures lastega seotud näitlauseid (nt Saarest 1997 jt), siis ajaloolistes meediatekstides konstrueeriti andekusediskursust vaid täiskasvanu kaudu. Andekusteooriatele vastupidiselt on ande kandjateks meediadiskursuses indiviidi kõrval kas teatud inimgrupp (haritlaskond, noorsugu) või kogu rahvas.

Uuringust selgus, et andekaid inimesi on võimu instrumentidena ära kasutatud läbi aja – alates sellest, et andekusest üksi ei piisa, olulist rolli mängivad välimus ja isegi inimese nimi (PAEWA\paewa11), lõpetades sellega, et andekus on riigi majandusele sedavõrd tulutoov, et räägitakse rahvuse geneetilise koodi parandamiseks nn tõuaretusest (PM, 1934). Eugeenika on olnud ka üks teaduses diskussiooni tekitanud teemasid – andekuse pärilikkuse ja kestmajäämise küsimustega on tegelenud nii teadussuunale alusepanija Francis Galton (1869) kui ka tänapäevased andekuseuurijad, nt Stephen Gessner (Aljas 2014) jt. Uurimus näitas, et ajaloolistes meediatekstides ilmneb selgelt teaduses andekuse kohta arenevate arusaamade roll ja seos ühiskondlike kokkulepete loomisel ja hoidmisel.

Kirjandus

- Aava, Katrin 2011. Teadmuspõhise ühiskonna ja elukestva õppe diskursuste rekontekstualiseerimine Eestis / On the recontextualization of discourses concerning a knowledgebased society and lifelong learning in Estonia. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics, 7, 5–18. doi:10.5128/ERYa7.01
- Aljas, Riin 2014. USA haridusteadlane: teie eliitkoolid ja sisseastumiskatsed on geniaalsed. – EPL, 8.01.
- Allik, Jüri; Olev Must 2011. Intelligentsuse uurimine Eestis. – René Mõttus, Jüri Allik, Anu Realo (toim.), Intelligentsuse psühholoogia. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 344–364.

- Allik, Jüri; René Mõttus 2011. Mis on intelligentsus? – René Mõttus, Jüri Allik, Anu Realo (toim.), Intelligentsuse psühholoogia. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 35–108.
- Donskis, Leonidas 2010. Armastus, vihkamine ja vastuseis: uurimusi filosoofiast, poliitikast ja kirjandusest. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Ericsson, Anders; Ralf Krampe, Clemens Tesch-Romer 1993. The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. – *Psychological Review*, 100 (3), 363–406.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power*. (2. ed). New York: Longman.
- Gagné, François 2004. Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. – *High Ability Studies*, 2, 119–147.
- Galton, Francis 1869. *Hereditary Genius*. [Ümberkirjutus]. <http://www.mugu.com/galton/books/hereditary-genius/> (4.05.2014).
- Gardner, Howard 1993. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. 2nd edition. London: Fontana Press.
- Gardner, Howard 2006. *Multiple Intelligences: New Horizons*. USA: Basic Books.
- HKS 2014 = Viivi Maanso (töörühma juht), Tiiu Erelt, Mari Kadakas, Ulve Kala-Arvisto, Inger Kraav, Helin Puksand, Eva Tamm, Inge Unt. *Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat*. Tallinn: EKSA.
- Kasik, Reet 2008. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja meetodika. – Reet Kasik (toim), *Tekstid ja taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 10–41.
- Kaufman, Scott; Robert Sternberg 2008. *Conceptions of giftedness – Handbook of Giftedness in Children*. New York: Springer, 71–93.
- Madisson, Hans 1935. *Tõutervishoid ja rahva tulevik*. Eesti Kirjanduse Selts.
- Meckstroth Elisabeth; Kathi Kearney 2007. Indecent exposure: Does the media exploit highly gifted children? – *Hogies' Gifted Education Page*. http://www.hogiesgifted.org/indecnt_exposure.htm (11.09.2013).
- Mönks, Franz J.; Robin Pflüger 2005. *Gifted education in 21 European countries: Inventory and perspective*. Radboud University Nijmegen.

- https://www.bmbf.de/pub/gifted_education_21_eu_countries.pdf
(17.03.2014).
- Möttus, René; Jüri Allik, Anu Realo 2011. Intelligentsuse psühholoogia. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Radford, John 1998. Prodigies in the press. – High Ability Studies 9, 153–164.
- Renzulli, Joseph 1978. What makes giftedness? Reexamining a definition. – Phi Delta Kappan, 60(3), 180–184, 261.
- Pulmann, Helle 2005. The development of intelligence and personality traits among Estonian schoolchildren. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus / Tartu University Press.
- Saareste, Andrus 1997. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Faksiimiletrükk. Tallinn: Perioodika.
- Sepp, Viire 2009. Andekate toetamisest sõltub Eesti edu. – Postimees, 7.09.
- Sepp, Viire 2010. Andekusest ja andekatest lastest. Tartu: Atlex.
- Sepp, Viire 2011. Andekuse kontseptsioonid. Tartu Ülikooli Teaduskooli kursuse „Õpistiil ja andekus“ materjalid.
- Sternberg, Robert J. 1985. Beyond IQ: A Triarchic Theory of Intelligence. Cambridge: CUP.
- Sternberg, Robert J. 2003. Wisdom, Intelligence, and Creativity, Synthesized. Cambridge, New York: CUP.
- Tork, Juhan 1940. Eesti laste intelligents. Pedagoogiline, psühholoogiline ja sotsioloogiline uurimus. Tartu: Koolivara.
- Unt, Inge 2005. Andekas laps. Tallinn: Koolibri.
- Uusikylä, Kari 2005. Lahjakkaiden kasvatus. Juva: WSOY.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973. Eesti-saksa sõnaraamat (4. trükk Jakob Hurda redigeeritud väljaandest 1893). Tallinn: Valgus.
- ÕS 2013 = Eesti Keele Instituut; Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik 2013. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn: EKSA. <http://www.eki.ee/dict/qs/> (22.05.2014).

Concepts of giftedness in scientific and common language, and the diachronic construction of the discourse of giftedness in media texts

Halliki Põlda
Tallinn University

The aim of the study is to describe the diachronic construction of the discourse of giftedness in print media and to show how the historical media discourse relates to the understanding of the essence of giftedness developing in parallel in science. The media analysis is based on a critical discourse analysis of the media texts from the 1890s–1990s stored in the corpus of written Estonian and the analysis model of Norman Fairclough (2001), one of the most central theoreticians of this approach.

The results of the analysis indicate that the historical media discourse of giftedness was constructed in parallel with the understandings emerging in the studies of giftedness: there were similarities between the media and scientific discourse but some differences could also be outlined. The viewpoints which had first become natural through the notion of “genius” in scientific literature, according to which giftedness is hereditary, were also reflected in the historical media discourse. Atypically of the scientific discourse back then, the media also discussed the individual’s physical assumptions in relation to giftedness, which was reflected in modern approaches to giftedness.

The first linguistic form denoting giftedness in media was not *genius*, which occurred in scientific texts (see Galton, 1869), but *talent* (Wirmaline, 1892), which was used in scientific language only a century later. The discourse analysis revealed that the talent discourse back then was similar to the modern scientific approach, relating to skills and abilities already a century ago (see Gagné, 2004).

Almost at the same time as the term *talent*, the term *gift richness* (Walgus, 1895) occurred in media, creating the giftedness discourse, the

dynamics of which were similar to the talent discourse. The discourse included texts which directly summarised the viewpoints of science – both the role of heredity in giftedness as well as eugenics – creating clear connections between the dominant ideological beliefs of that era. Similarly to the scientific discourse, the discourse of environment emerged in the texts, although giftedness was constructed either through the monetary or competition discourse. In examining the emotional tone of the texts, it was clear that, compared to the talent discourse, the emotional tone of the texts of the giftedness discourse was more positive, even under conditions of Soviet ideology.

Based on the discourse analysis, it may be concluded that the discourse of genius was the most politicised among the emerged sub-discourses and was clearly different from the discourse once described by Galton (1869). The *genius* that had emerged in the 1930s was then used in a context related to the origin of the term (compare *genius* in Latin – a spirit, and good intellectual abilities (e.g., PM, 1934)). However, during the Soviet times it became a tool of the ideology and was used to emphasize the political decisions of the heads of the state.

The dynamics of the discourse of giftedness indicates that the discourse has played an important role in human relationships throughout history. Musicians and artists, and later politicians and working people, were considered to have important positions in the society. This indicates that certain fields of life have been clearly more prestigious at different stages of history. The difference between the scientific and media discourses of giftedness in different age-related contexts that emerged during the analysis must also be considered important. While scientific texts almost always described gifted children and scientific literature used example sentences related to children as definitions of terms (e.g., Saareste, 1997, etc.), in historical media texts the discourse of giftedness was only constructed through adults.

In summary, the study indicated that there were clearly different understandings of giftedness in science in historical media texts, as well as a connection in creating and maintaining societal agreements.

Keywords: critical discourse analysis, giftedness, media, ideology, Estonian language